

Tieteen suhde informaatiovaikuttamiseen ja toimittajan keinot huomata ilmiö

Jani Ahosola

Haaga-Helia ammattikorkeakoulu
Journalismin koulutusohjelma
Opinnäytetyö
2022

Tekijä(t)

Ahosola Jani

Tutkinto

Journalismin koulutusohjelma

Raportin/Opinnäytetyön nimi

Tieteen suhde informaatiovaikuttamiseen ja toimittajan keinot huomata ilmiö

Sivu- ja liitesivumäärä

22 + 1

Informaatiovaikuttamista on tapahtunut läpi kirjoitetun historian ja keinoja on monia. Keinoja ovat muun muassa propaganda, lobbaus ja salaliittoteoriat. Monet keinoista ovat hyvin lähellä toisiaan.

Teemoihin liittyy vahvasti informaation luonne, jota voi olla dis-/mis- tai malinformaatio. Näiden erona on kuinka tahallisesti ja tietoisesti valheellista tietoa on levitetty.

Salaliittoteoriat voivat joko syntyä tieteellisestä uskottomuudesta tai vaikka vitsillä. Uhkana salaliittoteorioissa on, että niillä voi olla joko kansanterveydellisiä tai muuten kansallista turvallisuutta vaarantavia seurauksia.

Tieteen rooli informaatiovaikuttamisessa on suuri. Tiedettä voidaan hyödyntää tukemaan väittämiä, tai siihen voi kohdistua informaatioon vaikuttamista. Tiedemaailma kohtaa haasteita samalla lailla kuin journalismi.

Informaatioon vaikutetaan useimmiten vallan tavoittelun vuoksi. Valta voi olla joko poliittista tai taloudellista. Lobbaus on esimerkki, jossa informaatioon vaikutetaan suurella skaalalla ja lobbaustoiminnassa liikkuu myös miljardeja euroja. EU on tutkitusti toinen maailman suurimmista lobbausalueista Washingtonin jälkeen.

Toimittajan kannattaa selvittää tieteellistä tietoa käsitellessään tutkijan taloudelliset kytkökset, jotta tiedon objektiivisuutta voidaan täysin arvioida. Myös tutkimuksen tieteellinen arvo on syytä arvioida ja varmistaa, sillä tiedemaailmassa on myös paljon niin sanottuja vaihtoehtoisia julkaisuja, joita kutsutaan saalistajajulkaisuiksi. Näillä on yleensä tarkoituksena hyötyä tieteen avoimuusperiaatteesta ja tuottaa maailmaan tieteellisesti tarpeetonta tietoa. Saalistajajulkaisut myös pyrkivät hyötymään kehittyvien maiden tutkijoiden tarpeista taloudellisesti.

Asiasanat

Informaatio, Tiede, Journalismi, Faktantarkistus, Informaatiovaikuttaminen, Lobbaus, Salaliitot

Sisällys

Johdanto	6
1. Informaatiovaikuttamisen keinot	7
1.1. Informaatiovaikuttamisen lyhyt historia	7
1.2. Propaganda	8
1.3. Dis-/mis-/malinformaatio	9
2. Salaliittoteoriat värittämässä totuuksia.....	11
3. Lobbarit tiedon välineenä.....	14
4. Tieteen kohtaamat haasteet	17
5. Kuinka tunnistaa tieteellinen informaatiovaikuttaminen ja misinformaatio.....	19
5.1. Työkalupakki aloittavalle tiedetoimittajalle.....	19
Lähteet.....	21
Liitteet	23
Liite 1.....	23

Johdanto

Informaatiovaikuttaminen ja sen merkitys on kasvanut viestintämenetelmien kehittyessä. Internetistä saa tietoa helposti hakukoneita käyttämällä, ja sosiaalinen media mahdollistaa kaikenlaisen tiedon nopean leviämisen. Tiedon faktapohjaisuus voi kuitenkin jäädä huomaamatta ja sitä käsittelevä voi vahingossa jakaa väärää tietoa, mikäli ottaa netistä löytämänsä tiedon todesta. Sosiaalisen median yhtiöt ovat myös heränneet tähän ilmiöön, ja ovat alkaneet tarkistamaan jaetun tiedon faktapohjaisuutta.¹

Tieteellisen vertaisarvioidun tiedon ja median uskottavuutta on haastettu kasvavissa määrin. Koronapandemian aikana rokotteiden tehoa kyseenalaistettiin suuresti. Lääketieteelle on kehittynyt vasta-ajattelijoiden luotsaamat vaihtoehtoishoidot. Näissä tutkittuja hoitomuotoja mustamaalataan, ja kääremeöljykauppiat tarjoavat omia ratkaisujaan, jotka voivat olla jopa kohtalokkaita.

Yleisimmin tiedon uskottavuuteen on arvioitu vaikuttaneen arvokonservatiivisten ja populististen puolueiden nousu. Tästä ei kutienkaan ole tehty vertailukelpoista tutkimusta.²

Tieteeseen ja tieteelliseen ajatteluun on vaikutettu kautta aikain. Esimerkiksi toisen maailmansodan aikaan rotuopin levittäminen oli osana natsi-saksan propagandakoneistoa. Voisi myös sanoa, että keskiajan noitavainot olivat tieteeseen vaikuttamista, jolloin rohdosparannuksia käyttäneitä naisia usein tuomittiin noitina. Myös Galileo Galilei aikoinaan tuomittiin kerettiläisyydestä, kun hän totesi maan kiertävän aurinkoa.³

Nykypäivänä tieteentekijöitä ohjataan enemmän yhteiskunnan ylemmiltä tasoilta. Päättäjiin kohdistuvat lobbaustoimenpiteet pyrkivät ajamaan yritysten kaupallisia etuja saaden uusia innovaatioita käyttöönsä. Voidaanko täten sanoa, että tiede olisi puolueeton ja biasoimaton?

Opinnäytetyössäni avaan informaatiovaikuttamisen keinoja, ja kuinka nämä heijastuvat tieteentekijöihin. Tarkoitukseni on avata näitä keinoja ja antaa tieteestä kirjoittaville toimittajille työkaluja siihen, kuinka varmistaa tutkitun tiedon faktapohjaisuus ja huomata mahdolliset taustavaikuttimet. Tausta-aineistonani olen käyttänyt informaatiovaikuttamisesta kertovaa kirjallisuutta, verkosta löytyviä oppaita sekä useita haastatteluita. Työtäni on tukenut journalistisen kulttuurin edistämiskeskus (JOKES) 900 euron stipendillä.

Kiitos ohjaajalleni Raisa Koivusalolle, ystäväilleni jotka ovat auttaneet prosessissani, ja tieteen parissa toimiville ystäväilleni jotka kertoivat omista ajatuksistaan ja kokemuksistaan taustatiedoksi työssäni.

¹ Meta 2022.

² Väliverronen 2020, 43-49.

³ Pitkänen & Sutinen 2018, 7-67.

1. Informaatiovaikuttamisen keinot

Tässä osiossa pyrin avaamaan teoriaa informaatiovaikuttamisen keinoista käsittelemättä sitä, kuinka nämä keinot vaikuttavat tieteen tekijöihin. Kaksi suurta tieteeseen vaikuttavaa tekijää, salaliitot ja lobbarit, tulevat käsitellyiksi myöhemmin omina lukuinaan. Osion tarkoitus on avata informaatiovaikuttamiseen liittyvää termistöä, sekä niiden taustaa.

1.1. Informaatiovaikuttamisen lyhyt historia

Historiallisesti katsottuna informaatiovaikuttamisen keinoja on ollut kautta aikain. **Silja Pitkäsen** ja **Ville-Juhani Sutisen** kirjassa *Propagandan Historia (2018)* kerrotaan, että informaatiovaikuttamisen voidaan olettaa alkaneen siitä lähtien, kun ihminen on piirtänyt luolamaalauksia. Propagandan tutkija *Philip M. Taylor* on kirjoittanut, että luolamaalauksen tarkoituksena on ollut muiden innostaminen asioihin ja erityisesti metsästämään. Luolamaalauksia voidaankin täten pitää varhaisena propagandan muotona.

Pitkäsen ja Sutisen kirjan mukaan varhaisimmaksi informaatiovaikuttamista käsitteleväksi kirjaksi voidaan nimetä Aristoteleen Retoriikka -teos. Teoksessa käsitellään keinoja, joilla voidaan vaikuttaa viestin vastaanottajaan, joko puhuen tai kirjoittamalla.

Aristoteleen oppi-isän, Platonin mukaan viestintä muuttuu retoriikaksi, kun ihmisiä vakuutetaan uskomaan epävarmoja väittämiä, ja otaksuu ettei ”oikean tiedon” vastaanottamiseen tarvittaisi taivuttelua. Olettamus hänellä oli, että totuus on pysyvä. Aristoteles kuitenkin kertoo teoksessaan, että kaikki taivuttelu ei ole hyväksyttävää, ja täten tuomitsee ns. ”mustan” propagandan sekä hyväksyy ”valkoisen” propagandan. Avaan näitä termejä seuraavassa kappaleessa.

Propagandalla ja informaatiovaikuttamisella on ollut suuri osa valtakuntien rakentamisessa. Antiikin sivilisaatioissa, erityisesti Kreikassa, Roomassa ja Egyptissä propagandaa sekä informaatiovaikuttamista käytettiin vallanpitäjien aseman vahvistamiseksi. Egyptissä pyramidit kuvastivat vallanpitäjiin kohdistuvaa kulttia, Kreikassa ja Roomassa kolikot tekivät vallanpitäjiä tunnetuiksi, ja myös taidetta sekä uskontoja käytettiin agendan levittämiseen. Lähihistoriassa erityisesti Neuvostoliitto ja Natsi-Saksa käyttivät informaatiovaikuttamisen keinoja valtakuntiansa rakentamiseen.⁴

Voidaan todeta, että informaatiovaikuttaminen on ennen kaikkea vallankäytön väline. Nykypäivänä median ja toimittajien rooli informaation levittämisessä korostuu, ja vallan vahtikoiran rooli voikin päätyä vallan sylikoirona olemiseen. Toimittajien työ vaatii erityistä huolellisuutta ja asioihin pereh-

⁴ Pitkänen & Sutinen 2018, 7-67.

tymistä. Haasteita tuottavat toimituksissa lisääntyneet paineet julkaisutahdille, ja lähdekritiikki voi jäädä pinnalliseksi.

1.2. Propaganda

Tampereen COMET tutkimuskeskuksen ja Aalto-yliopiston tuottaman sisältösekaannuksen selvitytymysopas kertoo, että propaganda-sanalla on ikävä kaiku, ja se yhdistetään usein aivopesuun sekä sota-ajan massojen manipulointiin.⁵

Propagandan tarkoitukset ovat yleensä poliittiset ja pyrkivät estämään syvällisempää ajattelua vahvistamalla olemassa olevia ennakkoluuloja ja uhkakuvia. Poliittisella kentällä erityisesti populistit käyttävät näitä keinoja vahvistaakseen kannatustaan. Turun Sanomien kolumnissa *Populismissa kaikki keinot sallittuja?* (julkaistu 9.3.2017) **Jussi Helminen**, vertaakin propagandaa populismiin.⁶

Vaikka kyseessä on informaatiovaikuttamisen ja manipulaation keino, sana ei kuitenkaan aina tarkoita pahaa ja sillä voidaan tavoitella myös hyvää. Propagandaa luokitellaan kolmeen eri muotoon: musta, harmaa ja valkoinen propaganda. Näiden erona on viestin välittäjän tarkoitusperät ja tavoitteet, eli millä viestillä (propagandalla) pyritään saavuttamaan. Sisältösekaannuksen selvitytymisoppaan mukaan nämä kolme tarkoittavat:

Musta propaganda. Mustalle propagandalle tyypillistä on disinformaatioksi luokiteltavan, vääristelyn tiedon jakaminen. Tiedon vahvistamiseksi käytetään tunteita herättäviä keinoja, kuten mustamaalausta, syylliseksi lavastamista, ennakkoluuloja, uhkakuvien maalailuja ja voimakasta kielenkäyttöä. Mustan propagandan keinoja käytetään erityisesti sodassa.

Valkoinen propaganda. Valkoinen propaganda pyrkii jakamaan myönteistä kuvaa ja noudattaa avoimuutta. Jaettu tieto on yleensä oikeaa ja totuuden mukaista. Valkoisen propagandan esimerkkinä pidetään terveystietoa.

Harmaa propaganda. Nimensä mukaisesti harmaa propaganda on valkoisen ja mustan yhdistelmä. Harmaan propagandan jakajasta ei ole välttämättä varmuutta. Poliittiset kampanjat ja paljastukset vastapuolesta ovat laskettavissa harmaaksi propagandaksi.

Propagandan tunnistaminen voi olla hankalaa. Sisältösekaannuksen selvitytymisopas erittelee seitsemän eri propagandassa käytettyä keinoa, joita käytetään informaatiovaikuttamiseen. Nämä ovat:

Nimittely. Vastapuolelle pyritään saamaan helposti muistettava negatiivisen kaiun omaava nimi.

⁵ Tampereen yliopisto 2022

⁶ Helminen 2017

Mairittelva yleistäminen. Tarkoituksena saada oma idea vaikuttamaan kannattamisen arvoiselta yhdistämällä myönteisiä arvoja.

”Luotettavan” todistajan käyttäminen. Luottotavana todistajana käytetään tunnettua henkilöä, kuten kunnioitettua auktoriteettia tai julkisuuden henkilöä, joka jakaa propagandan levittäjän ideaa.

Tavalliseen kansaan vetoaminen. Oma kanta esitetään edustavan kansan tai enemmistön mielihpidettä.

Joukkoon houkuttelu. Mikäli et jaa propagandistin ideaa, jäät ulkopuolelle ja eristäydyt.

Pelottelu. Jotain kauheaa voi tapahtua, jollet toimi kuten propagandan levittäjä toivoo.

Näkökulmien valikoiminen. Valikoidaan olevasta tiedosta julkistettavaksi se, mikä tukee propagandan levittäjän ideaa ja jätetään muu tieto huomiotta.⁷

1.3. Dis-/mis-/malinformaatio

Vääristeltyä tietoa nimitetään kahdella termillä. Disinformaatio sekä misinformaatio. Disinformaation ja misinformaation erot riippuvat sen levittäjän ymmärryksestä jakamaansa tietoa kohtaan. Disinformaation levittäjä väärentää tahallisesti tietoa haitan tuottamiseksi. Misinformaation levittäjä taas ei ole tietoinen jakamansa tiedon faktuaalisuudesta. Lisäksi on malinformaatiota, joka pyrkii aiheuttamaan haittaa jollekin taholle.⁸

Tiedejulkaisuissa ja tiedejournalismissa misinformaatiota saattaa päästä heikon faktantarkistuksen takia läpi julkaisuun. Toimitusten kiireellinen aikataulu luo paineita faktantarkistuksiin, ja artikkelien perusteellinen totuus pohja saattaa jäädä tarkistamatta. Esimerkiksi koronaviruksen alkuaikoina levisi uutinen, jonka mukaan Venetsiassa on havaittu delfiinejä karanteenien tuottaman vesien kirkastumisen myötä. Tämä kuitenkin todettiin vääräksi tiedoksi ja sosiaalisessa mediassa levinnyt ja uutistoimistojen jakama video kuvattiin Sardiniasa.⁹

Informaatiovaikuttamisesta puhuessa käytetään myös termiä malinformaatio, joka ei ole vääristettyä tietoa, mutta haitallista totuudenmukaista tietoa. Tieteen tuottaessa uutta tietoa, joka haastaa yhteiskunnallisia normeja voidaan politisoituneesti myös kutsua malinformaatioksi, vaikka tieto olisikin tarkoitettu kehittämään yhteiskuntaa.¹⁰ Esimerkkinä voidaan mainita turpeen toteaminen fossiiliseksi energiaksi. Tässä turpeen tuotannon kannattajien näkökulmasta voidaan olettaa tiedon

⁷ Tampereen yliopisto 2022

⁸ Kivinen ym 2022

⁹ Buckley 2021

¹⁰ Kivinen ym 2022

olevan malinformatiivista, mutta ympäristötieteilijöiden mukaan tämä on oletetusti välttämätöntä tietoa yhteiskunnan kehittämiseksi.

2. Salaliittoteoriat värittämässä totuuksia

Haastattelin yhteiskuntatieteiden tohtori **Pasi Kiviojaa**, joka on tutkinut salaliittoteorioita. Kiviojan mukaan totuus on vallitseva asiantila, ja yleisesti hyväksyty konsensus. Tieteellinen konsensus vaatii vertaisarviointia ja muiden alan ammattilaisten hyväksyntää väittämälle. Kompastuskivenä kansalaisten tiedetajuisuuteen on tieteen ymmärtäminen. Tieteellisten vertaisarvioinnin keinoja ei aina ymmärretä ja lähdekritiikin tarve korostuu erityisesti tieteeseen pohjautuvissa väittämässä. Salaliittoteoreetikoilla on kuitenkin myös vahvana agendana tarve totuuden tavoitteluun. Totuuden tavoittelussa salaliittoteoreetikolla kuitenkin ilmenee usein vahvistusharha ja kognitiivinen dissonanssi, joissa omaa näkemystä tukevat näkökulmat vahvistavat salaliittoteoreetikon näkemystä. Tällöin vastakkaiset tai oikeaa tietoa tukevat näkemykset sivuutetaan.

Salaliittoteorioihin liittyy vahvasti propagandasta tutut levittämiskeinot ja tunnepohjaisuus. Tieteestä puhuessa salaliitot leviävät usein tunnereaktion myötä, ja voivat vaikuttaa haitallisesti yhteiskuntaan, esimerkiksi kansanterveyteen vaikuttaen. Salaliittoteoreetikot kokevat olevansa totuuden etsijöitä ja tekevät pitkälti omaa tutkimusta. Samoin toimivat myös esimerkiksi tutkivat journalistit. Kivioja toteaa, että risteyskohtana salaliittoteorioihin päätyvälle on lähdekritiikin puute ja vahvistusharhan korostuminen tietoa hakiessaan.¹¹ Toisin sanoen, moni salaliittoteoreetikko pyrkii etsimään vain omaa näkemystä tukevia artikkeleja ja jättää muun tiedon käsittelemättä.

Koronakriisin aikaan rokotekriittisyys ja epäily rokotteiden tarpeellisuudesta on kasvanut huomattavasti. Tiedebarometrin mukaan Suomalaisten luottamus rokotuksiin heikkeni koronapandemian aikana.¹² Kiviojan mukaan on uhkana, että epäluottamus jää pysyväksi ja muukin rokotuskattavuus heikkenee.

Yhteiskunnalle vaarallisia salaliittoteoriat eivät kuitenkaan aina ole. Vaaralliset salaliittoteoriat voivat kuitenkin radikalisoida siihen uskovia, tai voivat aiheuttaa merkittävää kansanterveydellistä haittaa. Radikalisoivista salaliittoteoriaoista Kivioja mainitsee Venäjän levittämät väittämät, joilla he oikeuttivat hyökkäyksensä Ukrainaan, tai äärioikeiston keskuudessa levinnyt väestönvaihtoteoria. Väestönvaihtoteoria on johtanut jopa terrori-iskuihin. Näistä tunnetuin on Norjassa tapahtunut joukkoampuminen.

Kivioja kertoo vielä vertaisarvioimattoman FINSCI-tutkimuksen löytäneen yhteyksiä EU-kriittisyyden ja salaliittoteorioiden välillä. Salaliittoteorioihin uskovilla näkyy selvästi muuta väestöä enemmän EU-kriittisyyttä. Kiviojan mukaan on yleisesti todistettu, että Venäjällä on intressejä horjuttaa länsimaisia yhteiskuntia, esimerkiksi USA:n vaaleihin sekaantumalla. Venäjä myös levitti disinforma-

¹¹ Kivioja 2022

¹² Tieteen tiedotus ry 2022

maatiota trolliboteilla vuoden 2016 vaaleissa. Suomessa ei tällaisesta toiminnasta kuitenkaan Kiviojan mukaan ole todisteita.

Huomattavaa on kuitenkin, että EU-kriittisesti puhuvat ja salaliittoteorioita levittävät vaihtoehtomediat kuitenkin ajavat Venäjän etujen mukaista narratiivia. Kansanterveyttä uhkaavat salaliittoteoriat taasen voivat aiheuttaa yleistä ennakkoluuloa esimerkiksi rokotteita kohtaan.

Salaliittoteorioita käytetään myös poliittisen vallan välineenä. Salaliittoteoreetikko on vahva leima. Jos sen kerran saa osakseen niin sitä joutuu todennäköisesti kantamaan koko ikänsä, ja siitä on erittäin vaikea päästä eroon. Salaliittoteoreetikosta tulee eräänlainen yhteiskunnan hylkiö. Tämä koskee myös tiedeyhteisöä. Tiedeyhteisössä salaliittoteoreetikon leiman saanut koetaan usein persona non gratana, ja hän joutuu herkästi tiedeyhteisön tuen ulkopuolelle. Tällöin tutkija voi lähteä levittämään omaa näkemystään salaliittoteoriamaisesti, motiivinaan todennäköisesti kosto. Netistä löytyy useita eri tohtoreina esiintyvien kirjoittamia näennäistieteellisiä artikkeleita, joissa esitetään valtavirrasta poikkeavia näkemyksiä. Näitä kohdatessaan on syytä noudattaa lähdekritiikkiä ja selvittää, että mitkä ovat kirjoittavan asiantuntijan taustat. Samanlainen yhteiskunnan ulkopuolelle jääminen on myös muiden salaliittoteorioita levittävien uhkana.¹³

Netflixin dokumentielokuvassa *Behind the Curve* psykiatri **Spiros Michalakis** kertoo, että nurkkaan ajatut salaliittoteoreetikot saavat yhteiskunnan puuttuvaa vertaistukea toisistaan ja jäävät eräänlaiseen kaikukammioon, jossa vertaistuen myötä saadut maailmankuvat vahvistavat omaa näkemystä. Ongelmana Michalakis nostaa tiedeyhteisön empatian puutteen. Keskustelu näiden kahden ryhmän välillä on vahvasti polarisoitunut keskustelu, jossa ei tulla toisia vastaan tai pyritä ymmärtämään toista.¹⁴

Median haasteista puhuessa Kivioja kuvaa samanlaista tilannetta. Median tapa hakata tietoa päähän ei auta, ja aiheuttaa torjuntarefleksiiä salaliittoteorioiden kaninkoloon tipahtaneille. Helppoja ratkaisuja tähän ei Kiviojan mukaan ole. Tärkeimpinä keinoina haasteen ratkaisemiseksi hän kuvaa koulutuksen merkitystä, ja tieteellisen metodien tunnetuksi tekemisen. Muita haasteita hänen mukaan ovat median tarve kontrollille ja portinvartijan rooli, eli sen määrittäminen mikä on yhteiskunnassa hyväksyttävää puhua ja mikä on huuhaata. Vastapuolen hiljentäminen ajaa kaninkoloon tipahtaneita enemmän nurkkaan ja aiheuttaa epäluottamusta mediaa kohtaan. Toki on journalistisesti tärkeää, ettei väärää tietoa levitetä.

Marginaalien esiin tuominen on myös yksi median haasteista. On syytä harkita tarkkaan millä tavoin salaliittoteorioita tuodaan yleisön tietoisuuteen. Ponnahduslautana salaliittoteorioiden yleistymiselle voi olla myös poliitikkojen näkemyksistä uutisoiminen. Journalistisesti ajatellen on tärkeää

¹³ Kivioja 2022

¹⁴ Tabrizi 2021

saattaa tietoa yleisölle, mutta se voi myös herättää kannatusta kyseiseen ideaan. Esimerkkinä Kivioja mainitsee väestönvaihtoteorialla flirttailevat poliitikot.¹⁵

¹⁵ Kivioja 2022

3. Lobbarit tiedon välineenä

Lobbaus tarkoittaa poliittisiin päättäjiin ja heidän päätöksentekoon vaikuttamista. Sen tarkoitus on tuoda tiettyjen toimijoiden intressejä mukaan politiikkaan. Lobbaustoiminta keskittyy pääosin yritysten intressien edun ajamiseksi päättäjille. Lobbausta tapahtuu myös kansalaisjärjestöjen toimesta.

Lobbauksella on usein negatiivinen kaiku, koska lobbarit usein jäävät vaikuttajina julkisen tiedon varjoihin - erityisesti jos rahaa on sijoitettu paljon lobbauskampanjaan. Tämä mahdollistaa osaltaan erinäisten salaliittoteorioiden syntyä. Vahvimpina lobbaustoiminnan keskuksina maailmassa ovat Washington sekä EU:n päämaja Brysselissä. Brysselissä vaikuttavia eri alojen etujärjestöjä ja lobbybareita on arviolta 30 000.¹⁶

Tieteen ja lobbauksen yhteistyötä voi olla vaikea huomata. Lobbarit voivat rahoittaa omaa agendaansa tukevia tieteellisiä tutkimuksia, ja käyttää näitä tukemaan omia väittämiään. Esimerkiksi Suomessa tapahtunut Valion ajama maitoteollisuuden lobbaus edelleen suosittelee vanhoja tutkimuksia käyttäen juomaan maitoa luiden vahvistamiseksi. Asiaan on kuitenkin tehty vastakkaista mielipidettä tukevia tutkimuksia. Asiaa miettiessä on syytä ottaa huomioon, että kauramaitoteollisuus on nousussa ja esimerkiksi kauramaitovalmistaja Oatly on kritisoinut maidontuottajia kovaäänisesti. Voidaan olettaa, että käynnissä on lobbautustelu näiden teollisuuden edustajien välillä.

Taloustieteilijöitä hyödynnetään myös lobbauksessa. Vuonna 2022 tapahtununeessa Uber-gatessa taksiuudistusta pääosin ajanut Uber oli lobbarien kautta rahoittanut sadoilla tuhansilla euroilla taloustieteilijöitä tukevia taksiuudistusta tukevia tutkimuksia.¹⁷

Lobbauksen keinot ovat yleensä faktoihin perustuvia, vaikkakin tiedettä saatetaan käyttää lobbauksen keppihevosenä. Tietokirjailija **Salla Nazarenko** toteaa, että lobbari ei voi valehdella, sillä muuten hän menettäisi kasvonsa.¹⁸ Lobbausveteraani **Daniel Guéguen** on taasen spekuloinut lobbauksen tulevaisuudesta seuraavanlaisesti: "Tulevaisuudessa tullaan hyväksymään kovempia lobbaustrategioita, jotka todennäköisesti sisältävät manipulaatiota, epävakautta ja väärän tiedon levittämistä". Guéguen esittämät tulevaisuuskuvat eivät ole kovin kaukana nykypäivästä.¹⁹

Nazarenko kertoo, että EU:ssa suurimmat lobbausyhtiöt ovat tilastollisesti some- ja alustayhtiöt. Nämä toimivat myös informaatiovaikuttamisen ydinfoorumeina. On yleisesti tiedossa, että erityisesti vaalien aikaan sosiaalisessa mediassa leviää paljon manipuloivaa materiaalia, epävakautta luovaa sisältöä ja vääristettyä tietoa. Sosiaalisen median yhtiöt ovat myös myöntäneet nämä ongel-

¹⁶ Kivi 2016, 11-18

¹⁷ Lawrence 2022

¹⁸ Nazarenko 2022

¹⁹ Kivi 2016, 43-48

mallisiksi, ja alkaneet perustamaan faktantarkistusta niissä leviävillä sisällöillä. Haasteena tässä on käyttäjien suuri määrä, eikä disinformaatiota aina saada kitkettyä pois ennen kuin vahinkoa ehtii tapahtua. Nazarenko arvioi, että sosiaalisen median edustajat pyrkivät myös ajamaan omia etujaan tulevaisuudessa enenevässä määrin, ja täten heidän asemansa tulee vain vahvistumaan globaalisti.²⁰

Sosiaalinen media on tehokas lobbausväylä sen tavoitavuuden vuoksi. Kuusi suurinta sosiaalisen median kanavaa tammikuussa 2022 olivat Meta-yhtiön omistama Facebook (2,91 miljardia käyttäjää), Googlen omistama Youtube (2,562 miljardia käyttäjää), Meta-yhtiön omistama WhatsApp* (2 miljardia käyttäjää), Meta-yhtiön Instagram (1,478 miljardia käyttäjää), Tencents Holding ltd kehittämä kiinalainen WeChat (1,263 miljardia käyttäjää) sekä ByteDancen kehittämä kiinalainen TikTok (Miljardi käyttäjää).²¹

Lobbausta tapahtuu myös suorassa kanssakäymisessä, jossa lobbarit kohtaavat päättäjiä. Tähän liittyy yksityisiä sähköposteja, pöytäkirjoihin merkittyjä keskusteluja ja erinäisiä tilaisuuksia.

Niin sanottu pyöröovi-ilmiö on myös erityisesti Suomessa vahvana. Tämä tarkoittaa sitä, että politiikan tekijät saattavat siirtyä politiikasta vaikuttajaviestintään ja/tai lobbareiksi ja takaisin politiikkaan. Suurimmat alat, joiden lobbareiksi poliitikot siirtyvät, ovat Suomessa useimmiten metsäteollisuus ja terveysala.

Nazarenko nostaa esille myös 'Astroturfing' -käsitteen, joka on yksi lobbauskeinoista. Astroturfingissa vaikuttajakanavana toimii useimmiten kansalaisjärjestö, tai muu hyvää tarkoittava taho, jonka taustarahoittajana toimii teollisuuden edustaja. Esimerkiksi potilasjärjestöjen taustarahoittajana voi toimia lääketeollisuuden edustajat.²²

Myös Seaspiracy dokumentissa paljastetaan vastuullisen kalastuksen sertifikaatteja myöntävien järjestöjen olevan suurien ruokayhtiöiden rahoittamia.²³ Ydinongelmana astroturfingissa on rahoituskanavien läpinäkyvättömyys.²⁴

Lobbausrekisteri on yksi keino tehdä lobbausta läpinäkyvämmäksi. Nazarenkon mukaan tämän ulkopuolelle jää kuitenkin paljon lobbaustoiminnasta, mutta se helpottaa tiedon saantia päätöksentekoon vaikuttajista. Rekisteriä ollaan perustamassa Suomeen vuoden 2022 aikana ja toistaiseksi Suomi on ollut lobbauksen itsesääntelyssä, jossa lobbarit itse määrittävät toimintansa rajat. EU:ssa vapaaehtoinen lobbausrekisteri on ollut vuodesta 2011 ja vuodesta 2019 lähtien meppien on ollut

²⁰ Nazarenko 2022

²¹ Dixon 2022

²² Nazarenko 2022

²³ Tabrizi 2021

²⁴ Nazarenko 2022

pakollista kirjata tapaamisensa rekisteriin.²⁵ Toimittaja **Jaana Kiven** kirjassa *Bryssel Myyty* mainitaan, että EU:n rekisteriä oltiin perustamassa jo vuonna 2008, silloisen puheenjohtajan **Siim Kallaksen** toimesta, mutta suurena jarruttajana rekisterin synnylle oli Suomalainen europarlamentaarikko ja entinen Suomen pääministeri **Alexander Stubb**.²⁶ Vuonna 2021 rekisteriin oli ilmotettu hieman yli 12000 eri vaikuttajatahoa ja 49 051 eri henkilöä, joista 1594:llä on vaikutusta suoraan parlamenttiin.²⁷ Katso liite 1.

²⁵ Nazarenko 2022

²⁶ Kivi 2016, 43-48

²⁷ Euroopan unioni 2018

4. Tieteen kohtaamat haasteet

Tieteellä ja journalismilla on samoja piirteitä. Tieteentekijät pyrkivät toimimaan objektiivisesti ja totuudenmukaisesti, kuten myös journalistit. Tieteentekijöihin kuitenkin vaikutetaan, ja tiedettä voidaan ohjata poliittisin tai taloudellisin tarkoituksin. Tieteentekijöitä saatetaan hiljentää, kun tuotettu tieto on konfliktissa yhteiskunnallisten normien tai poliittisten päättäjien intressien kanssa. Myös tieteen tekemiselle tärkeää rahoitusta saatetaan kiristää. Toimittajat kohtaavat työssään samanlaisia painostuksen keinoja.

Suomessa yliopistomaailmaan viime aikoina on eniten vaikuttanut 2010 tapahtuneet yliopistolain muutokset. Tässä silloisen pääministeri **Matti Vanhasen** hallitus pyrki tuomaan yliopistoille lisää autonomiaa erottamalla yliopistoja enemmän valtiosta. Käytännössä yliopistoille tuli institutionaalinen johtamiskulttuuri, rahoitukset kärsivät ja yliopistoissa tapahtui paljon irtisanomisia. **Juha Sipilän** johtama hallitus (2015-2019) pyrki ohjaamaan tutkimusta enemmän talouskasvua hyödyttäväksi. Suurin haitta tapahtui humanistisiin tieteisiin.²⁸

Eryyisesti Kiinassa on valjastettu tutkijoita ajamaan kommunistisen puolueen etua. Ylen MOT-dokumentissa - *Yliopistot Kiinan armeijan asialla* kerrotaan, kuinka Suomeen tuodut kiinalaistutkijat ovat vuotaneet teknologioita valtiolle, ja Kiinan asevoimia hyödyttäviä tutkimuksia ollaan toteutettu länsimaissa näiden rahoituksilla. Suomen Akatemia on yksi tällaisia tutkimuksia rahoittaneita tahoja. Tutkimukset ovat käsitelleet muun muassa koneoppimista tai kasvojentunnistusta, joka on saatettu naamioida harmittomaksi tutkimukseksi Suomessa.²⁹

Esa Väliiverrosen ja **Kai Ekholmin** (toim.) kirjassa *Tieteen vapaus ja Tutkijan Sananvapaus* kerrotaan, että tutkijoihin kohdistuu sananvapauden rajoittamista, eikä tapauksista raportoida kovinkaan usein. Muita suoranaisia keinoja tutkijoihin vaikuttamiseen on toimittajienkin kokemat keinot: uhkailu, vaientamisyritykset ja trollaus. Näitä kohtaavat erityisesti ympäristöalan-, sukupuolen-, rasismin ja moninaisuuden sekä ravitsemusalan tutkijat. Väliiverrosen vertaa myös tieteeseen ja tutkijoihin vaikuttamisen heijastuvan muista oikeusvaltion periaatteiden heikennyksistä. Nouseva autoritaarinen populismi on myös vaikuttanut tutkijoiden uskottavuuteen sekä heidän kohtaaman kritiikin laatuun.³⁰ Arvoja ja asenteita tutkineet **Pippa Norris** ja **Ronald Inglehart** kuvaavat kirjassaan *Cultural backlash: Trump, Brexit and Authoritarian populism* autoritaarisen populismin tyylikeinona olevan vakiintuneen vallan kyseenalaistaminen, jossa mediaa syytetään valeuutisista, intellektuelleja ylimielisestä liberalismista ja asiantuntijoita korruptiosta.³¹

²⁸ Väliiverrosen ym 2020, 103-134

²⁹ Skön 2022

³⁰ Väliiverrosen ym 2020, 7-24

³¹ Norris & Inglehart 2019

Väliverrosen ja Ekholmin toimittamassa kirjassa useat kirjoittajat toteavat tieteen suurimmaksi haasteeksi sen ohjailut taloudellisin tai poliittisin tarkoituksin. Yliopisto on turvattu perustuslailla itsehallinnolliseksi, mutta 2000-luvulla tapahtuneet uudistukset ovat ajaneet yliopistoa entistä enemmän pienen hallinnon johdon alaiseksi. Tieteen objektiivisuuden haasteena todetaan **Oili-Helena Yljoen** mukaan riippuvuus ulkoisista rahoittajista, joilla on joko poliittiset tai taloudelliset tarkoituksiperät. Suomessa esimerkkinä valtion rahoitus käy useimmiten Business Finlandin (entinen Tekes) kautta, ja se pyrkii rahoittamaan yrityksiä hyödyntäviä innovaatioihin keskittyviä tutkimuksia. Suomen Akatemia taas on alkanut rahoittamaan enemmän erikseen päätettyjä tutkimuksen painopisteitä.³²

Rahoituksen lisäksi tiedemaailman haasteiksi Väliverrosen ja Ekholmin kirjassa **Samuli Reijola** ja **Petri Ylikoski** kertovat julkaisuvilpistä, jossa tutkija tahallisesti vääristää tutkimustuloksiaan. Heidän mukaan julkaisuvinouma on myös tieteentekijöiden haasteena. Tässä tieteentekijän tavoittelu saada tutkimuksensa arvostettuun tiedejulkaisuun vaatii tutkimuksen olevan jollain tapaa suuresti merkityksellinen, ja täten myös tarpeelliset pienemmät yksityiskohdat jäävät tutkimatta.³³

Tiedetoimittajan olisi hyvä tiedostaa nämä tiedemaailman kytkökset miettiessään lähteensä riippumattomuutta. Onko tutkimuksella taloudellisia tai poliittisia tarkoituksiperiä, ja kenelle tutkimus on tehty? Mikäli toimitaan tutkitun tiedon äärellä, kertoo tutkimuksen objektiivisuudesta useimmiten sen rahoittaja. Juttua kirjoittaessaan toimittaja voi tutkimuksia käsitellessään päätyä jonkun tahon äänitorveksi sen sijaan, että pyrkisi toimimaan vallan vahtikoirona.

³² Väliverrosen ym 2020. 103-134, 135-179

³³ Väliverrosen ym 2020. 79-102

5. Kuinka tunnistaa tieteellinen informaatiovaikuttaminen ja misinformaatio

Aiemmista kappaleista huomataan, kuinka tiedettä hyödynnetään informaatiovaikuttamisessa sekä miten siihen vaikutetaan. Suomessa esimerkkejä myös riittää.

Haastan sinut, arvoisa lukija, ajatusleikkiin muutamalla esimerkillä:

Mitä Valion kouluissa opettama maitotuotteiden käyttö tarkalleen on? Entä miten nykypäivänä kauramaitoteollisuuden edustajat, kuten Oatly ovat tähän vastanneet? Onko Valion opetuksilla millaiset seuraukset kansanterveydellisesti, jos otetaan huomioon että maitotuotteisiin lisätään Suomessa lähes aina D-vitamiinia?

Metsäteollisuus on Suomessa erittäin suurta. Millä tavoin metsäteollisuus edistää toimintaansa, ja miten tiedeyhteisö on tässä mukana? Miten tiedeyhteisössä vaihtoehdot metsäyhtiöiden metsänhoidolle on tuotu ilmi ja millaista debattia asiasta käydään eduskunnassa? Miten media on asiasta uutisoinut?

Millaisia informaatiovaikuttamisen keinoja koronapandemian aikaan ja sen jälkeen on ollut rokotteista ja itse taudista? Kuinka media olisi voinut käsitellä asiaa paremmin?

5.1. Työkalupakki aloittavalle tiedetoimittajalle

Lopuksi voisin todeta tiedeaiheista uutisoinnin, ja tietojen faktantarkistuksen voivan olevan haasteellista toimittajalle. Tiedetutkimukset voivat piilottaa oman kielensä koukeroihin yksityiskohtia, joita ei voi huomata kuin alan tutkija. Ohessa olen koostanut muutamia hyödyllisiä sivustoja, joiden avulla toimittaja voi selvittää tekstissä käsittelemänsä tutkimuksen painoarvoa. Osassa näistä myös avataan aiemmin käsittelemiäni teemoja enemmän.

Bealls list on sivusto, johon on listattu niin sanottuja saalistajajulkaisuja (Predatory journal). Näiden tarkoituksena on hyödyntää erityisesti kehittyvien maiden tieteentekijöiden tarvetta saada itselensä näkyvyyttä tieteessä. Julkaisut yleensä rahastavat kehittyvien maiden tieteilijöitä, ja julkaisuiden vertaisarviointi ei ole tieteellisen tarkkuuden mukaista.³⁴ <https://beallslist.net/>

JUFO-portaali on kotimainen sivusto, jossa on listattuna tiedejulkaisuja ja arvioidu niiden tieteellistä arvoa. Mikäli julkaisulla ei ole painoarvoa, voidaan julkaisualustan olevan tieteelle enemmän tai

³⁴ Kearney 2015

vähemmän tarpeetonta materiaalia. JUFOn portaalia on kuitenkin kritisoitu elitistiseksi ja puolueelliseksi.³⁵ <https://jfp.csc.fi/>

Etsi Xpertti on Suomen akatemian ylläpitämä toimittajille kohdistettu tietokanta, josta löytyy eri alojen asiantuntijoita. <https://www.etsixpertti.fi/>

Silencing science tracker listaa tapauksia amerikkalaisten tieteentekijöiden vaientamisesta ja näiden vaientamisyrityksistä. <https://climate.law.columbia.edu/Silencing-Science-Tracker>

Sisältösekaannuksen selviytymisopas avaa informaatiovaikuttamisen tapoja, ja kertoo keinoja, joilla näitä voisi välttää. <https://sisaltosekaannus.fi/>

Mikäli et ole varma mitä löytämäsi tiedeartikkeli tai tutkimus sisältää, kannattaa asiaan pyytää varmennusta asiantuntijalta tai paremmin ehkä useammalta. Tällöin säästytään väärän tiedon levittämiseltä ja mahdollisesti jonkun toisen tahon agendan levittämiseltä.

³⁵ Väliaverronen ym 2020. 139

Lähteet

Buckley J. 24.04.2021. These dolphins took a day trip up Venice's Grand Canal. CNN. Luettavissa: <https://edition.cnn.com/travel/article/venice-canal-dolphins/index.html> Haettu: 06.07.2022

Clark Daniel J. 2018. Dokumenttielokuva: Behind the curve. Katsottavissa: Netflix.com. Katsottu: 20.07.2022

Dixon S. 01/2022. Most popular social networks worldwide as of January 2022, ranked by number of monthly active users. Luettavissa: <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/> Haettu: 12.7.2022

Euroopan unioni. 09.01.2018. Päivitetty: 02.06.2021. European Transparency Register. Luettavissa: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/eu-affairs/20180108STO91215/transparency-register-who-is-lobbying-the-eu-infographic> Haettu 19.07.2022

Helminen J. 9.3.2017. Kolumni: Populismissa kaikki keinot sallittuja? Turun sanomat. Luettavissa: <https://www.ts.fi/puheenvuorot/3424940> Luettu: 17.07.2022

Kearney M. 2014. Predatory publishing: what authors need to know. Res Nurs Health. <https://pub-med.ncbi.nlm.nih.gov/25545343/> Haettu: 10.07.2022

Kivi J. 2016. Bryssel myyty. Into kustannus.

Kivinen K, Horowitz M, Havula P, Härkönen T, Kiili C, Kivinen E, Pönkä H, Pörsti J, Salo M, Vuorikari R, Vahti J. 2022. Digitaalinen informaatiolukutaito. Yleistajuinen opas digitaalisen uutisvirran seuraajalle. Faktabaari EDU. Luettavissa: <https://faktabaari.fi/diil/digitaalinen-informaatiolukutaito-opas.pdf> Haettu: 17.08.2022

Kivioja P. Haastattelu. 21.06.2022

Kivioja P. 2022. Salaliittoteorioiden ihmemaassa. Docendo.

Lawrence F. 12.07.2022. Uber paid academics six-figure sums for research to feed to the media. The Guardian. Luettavissa: <https://www.theguardian.com/news/2022/jul/12/uber-paid-academics-six-figure-sums-for-research-to-feed-to-the-media> Luettu: 17.07.2022

Meta. 2022. Metan kolmannen osapuolen faktantarkistusohjelma. Luettavissa: <https://www.facebook.com/journalismproject/programs/third-party-fact-checking> Haettu: 02.05.2022

Nazarenko S. Journalistiliitto. Haastattelu. 07.07.2022

Norris P, Ingehart R. 2019. Cultural Backlash: Trump, Brexit and Authoritarian Populism. Cambridge University Press.

Pitkänen S., Sutinen V. 2018. Propagandan historia - Kuinka meihin vaikutetaan antiikista infosoitaan. Into kustannus.

Pörsti J. 2017. Propagandan lumo: Sata vuotta mielen hallintaa. Teos.

Skön K. Yle. 31.01.2022. MOT: Yliopistot Kiinan armeijan asialla. Katsottavissa: <https://areena.yle.fi/1-50979206> Katsottu: 06.07.2022

Tabrizi A. 2021. Dokumenttielokuva: Seaspiracy. Katsottavissa: Netflix.com. Katsottu: 10.06.2022

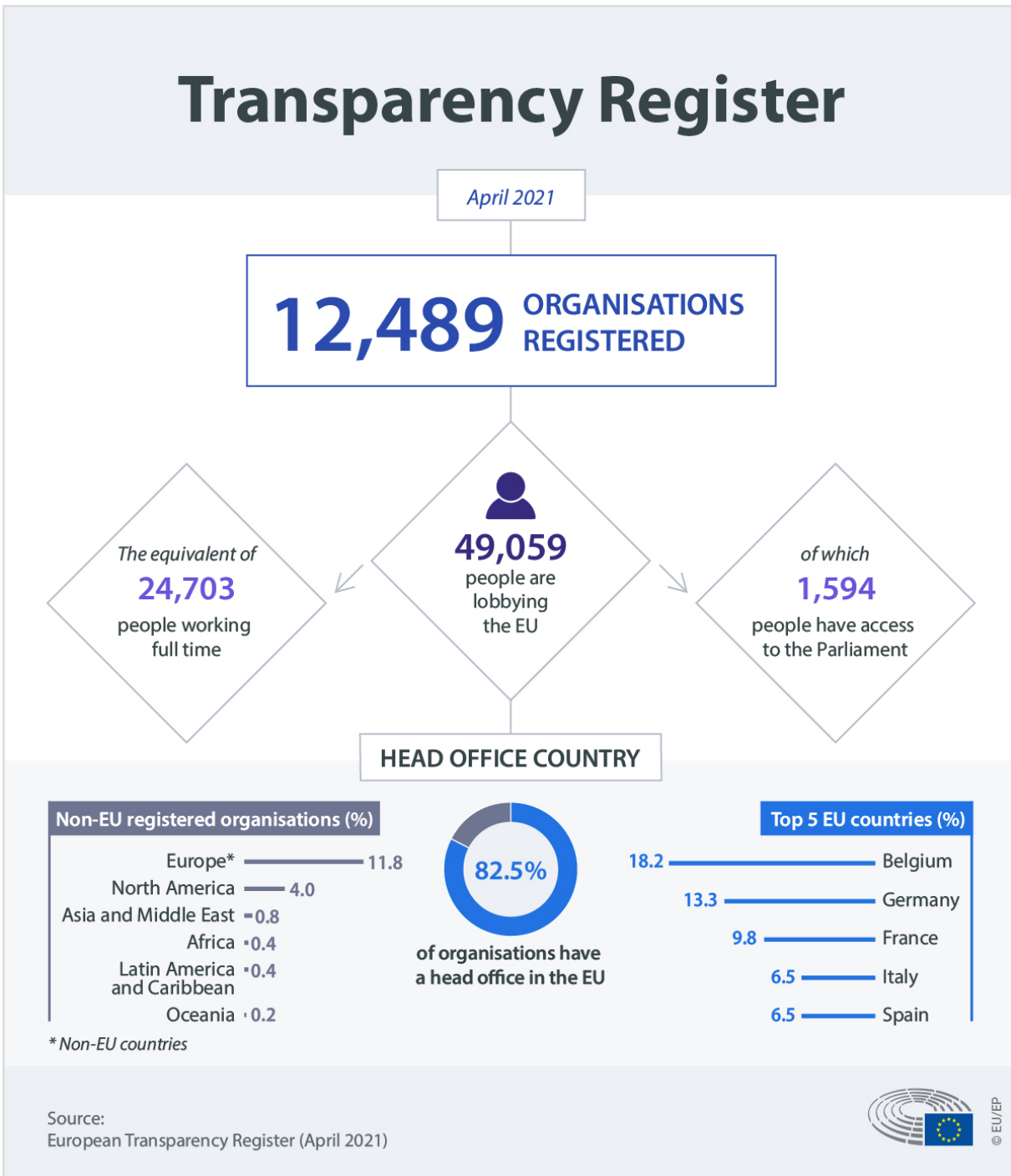
Tampereen yliopisto, tutkimuskeskus Comet. 2022. Sisältösekaannuksen selviytymisopas. Luettavissa: <https://sisaltosekaannus.fi/> Haettu: 01.06.2022

Tieteen tiedotus ry. 2022. Tiedebarometri 2022 - tutkimus suomalaisten suhteesta tieteeseen ja tieteellis-tekniseen kehitykseen. Lehtisepät. Lahti. Luettavissa: https://digiplus.fi/www/Tiedebarometri/2022/index.html?fbclid=IwAR3F_asv7bVupi3gAsY5rZyR5otyGsFDB03PledRzq3Vk-YKK85Xqf0g4l0A#p=3

Väliverronen E. (toim), Ekholm K (toim), Reijula S, Ylikoski P, Tuunainen J, Miettinen R, Esko T, Ylijoki O-H, Riikonen H.K, Kaleva V, Kuusela H, Hukkinen J, Saikkonen S, Vuorelma J, Hämäri S. 2020. Tieteen vapaus & Tutkijan sananvapaus. Vastapaino.

Liitteet

Liite 1.

Kuva: European Transparency Register, Haettu 19.07.2022, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/eu-affairs/20180108STO91215/transparency-register-who-is-lobbying-the-eu-infographic>